
Gatans disciplinering

av Mats Franzén

Med det borgerliga samhällets framväxt började en rad föreställningar om den farliga gatan att få spridning. De hämtade i första hand sin näring ur borgerlighetens uttalade rädsla för en okontrollerad urban mobb, som ständigt påminde om möjligheterna till oroligheter och direkta upplopp i staden. Svaret blev en strävan efter att disciplinera gatan, att så långt som möjligt förvandla den från mötesplats till transportmedel.

I artikeln riktas intresset huvudsakligen mot två element i denna disciplinering, polisens preventiva funktion att upprätthålla den s.k. allmänna ordningen och den funktionalistiska stadsplaneringen. Båda syftar ytterst till att dela upp och segregera stadens aktiviteter och skapar därigenom möjligheter att normativt utpeka vad som är fel människor, fel ålder, fel kön, på fel platser och vid fel tidpunkter.

Ett aktuellt exempel på detta och på att föreställningen om den farliga gatan fortfarande lever kvar i stort sett orubbad hämtas ur den diskussion som förts i statliga utredningar och bland sociologer om "olämpliga ungdomsmiljöer", där strävan just är att definiera var ungdomen bör hålla till och framför allt var den inte bör vara.

"Det öppna fängelset är det enda rymnings säkra." Stig Claesson

"Gatan (är) det enda giltiga området för erfarenheter." Walter Benjamin

Gatan har ofta upplevts som något farligt, annars skulle inte så många illaklingande sammansättningar på gata

bildats. Gatpojke och gatflicka, gatsofare, gatstrykare, gatuvimmel och gatuupplopp. Och gatan finns i staden och förlämnar denna samma egenskaper. Med andra ord bildar gatan och staden ett föreställningskomplex som inbegriper farligheter, oanade farligheter. Ungdomen ska vara med i föreningar sägs det, annars är det risk att den drar fram på ga-

torna, och då vet man inte vad som kan hända. Just att gatan bär på vissa möjligheter är det farliga: det oförutsedda är det okontrollerade. Annat är det i en förening eller på en institution med dagordning eller program och med ansvariga för verksamheten. Gatan är alltså något som inte motsvarar högt ställda krav på ordning och reda. Med staden som ett myller av gator är det knappast bättre ställt.

Mobben, kriminaliteten, eländet, smittan och upproret

De farligheter som gatans föreställningskomplex inbegriper kan sammanfattas med stickorden mobben, brottet, fattigdomen, smittan och upproret. Innan vi närmare bekantar oss med dessa föreställningar, ingredienser i den borgerliga ideologin, är det på sin plats att historiskt lokalisera uppkomsten av dem.

Uppkomsten av dessa föreställningar är mer eller mindre samtida med det borgerliga samhällets födelse i Europa. Det är en 1800-talsföreteelse vi har att göra med. Det är fråga om ideologiska svar på den genomgripande samhällsomvandling som följde på vad E.J. Hobsbawm kallat den dubbla revolutionen, alltså konsekvenser av den industriella revolutionen i England och den franska politiska revolutionen 1789.¹ En gigantisk omstöpning av samhället: det feodala samhällets och den absolutistiska statens sönderfall, framväxten av ett samhälle som bygger på helt nya klass- och maktförhållanden, vilka enkelt kan sammanfattas som patriarkalismens hädanfärd. I det nya samhället är yrkes-

grupperna ersatta av formellt fria individer, hemlösa på den lönearbetsmarknad som växer fram. Från jordbruket strömmar mängder av egendomslösa till industrierna och städerna, till arbete och arbetslöshet. I denna process — minst av allt snabbt avklarad — uppstår de nya föreställningarna. Närmare bestämt i de nya stadssamhällena, i industristäderna, i dessa ansamlingar av lönearbetsare och de nya ordnings- och disciplinproblem dessa förde med sig för den nya samhällsordningens dominerande klasser. De nya ordningsproblemen aktualiserades på alla samhällets plan: i familjen, i arbetet, i staden. Här ska framförallt stadens och gatans problem uppmärksammas, eller kort och gott *den allmänna ordningens problem*.

Men först en kort parentes om den förborgerliga staden som kontrast. I den förkapitalistiska staden levde de olika skikten inom ramen för samma hushåll, ordning upprätthölls genom hushafadern på patriarkaliskt vis. Gatans ordningsproblem var små eftersom livet levdes huvudsakligen inom hushållet. En del hushåll, de mer förnäma, var mycket stora, de hade kanske ett hundratal medlemmar, och utgjorde på så sätt egna små samhällen, i vilka livets alla sidor levdes. Det var m.a.o. inte fråga om något offentligt liv; krogar och kaféer var sällsynta och illa sedda: tillhåll för kriminella, prostituerade, soldater och bönder från den omgivande trakten.² Vid upproret i den franska staden Romans 1579—1580 spelade värdshuset liksom torget³ en central roll för den politiska agitationen. Karnevalen är gammal folkkultur. Mobben är det också. Den förekom före 1800 framförallt i de större städerna, främst de med furstehov. Tvärtemot vad som idag förefaller naturligt att tro levde denna mobb i symbios med härskarna, på samma sätt som palatsen kunde ligga bland de fat-

tigaste invånarnas hus. Symbios eftersom mobben stödde fursten bara han gav den bröd. Mobben var entusiastisk för kung och fosterland, och bara fursten kunde skaffa fram säd, var upploppen inget ordningsproblem, utan en företeelse som stabiliserade ordningen.⁴

Helt annorlunda förhåller det sig med mobben i den framväxande borgerliga ordningen, en ordning som bygger på självdisciplin. Mobben eller massupploppet är om något företeelser motsatta denna självdisciplin. I den historiska omvälvning som ser det borgerliga samhället uppstå ändrar sålunda mobben karaktär: den blir till ett hot mot ordningen.⁵ Mobben förebådar den organiserade arbetarklassen; i kristider slåss man för att levnadskostnaderna ska hållas nere, inte för att lönerna ska hållas uppe, vilket ju är fackföreningens klassiska uppgift. I båda fallen är det den fria marknadens ordning som är fienden. Att mobben, eller massan, utgör ett hot mot ordningen accentueras ur de härskandes synvinkel genom den rad av politiska revolutioner som inträffar i Frankrike — i synnerhet i Paris — allt från 1789 till 1848. Den senare revolutionen sprider sig dessutom som en löpeld genom Europa.⁶ Efter 1848 framträder proletariatet definitivt som självständig politisk kraft.⁷

Mobben, massan, hotar med andra ord den borgerliga, den allmänna ordningen. Den allmänna ordningen är ett tillstånd vi ska återkomma till, men låt det redan här vara sagt att detta tillstånd vore säkrat om folksamlingar kunde undvikas och flertalet ådagalade ett tillräckligt mått av självdisciplin, eller borgerliga dygder överhuvudtaget. Dessa dygder framkommer tydligt i följande definition av massa:

”Med ’massa’ betecknas alltså ett sakförhållande för vilket bristen på

egenliv, egna initiativ, självständighet, egna impulser och gestaltande och formande skicklighet, bristen på egna möjligheter överhuvudtaget, är typiskt.”⁸

Även om formuleringarna är 1800-talsmässiga, är de ändå av så sent datum som 1961. Det föreställningskomplex i vilket massan är något farligt, något som hör gatan till, är inte överspelat i och med att 1800-talet går till ända. Fortfarande är det dåligt uppförande att inte ta egna initiativ, vara självständig, ha ambition. Att hävda sig på annat sätt, i t.ex. kollektiva former, är fortfarande inopportunt. Vi lever fortfarande i ett borgerligt samhälle, även om den nyliberala utopismen försöker vända på begreppen. Borgerligheten framträder historiskt som den främsta bäraren av dessa dygder; den gör sig själv till föredöme. Den nya sexualtekniken, hörnpelare i den borgerliga familjen, utformades först och strängast inom den.⁹ Även tiden disciplineras: punktlighet, flit, arbetsamhet;¹⁰ tiden ska tas till vara, inte kastas bort i kringdrivande på gatorna t.ex. Allt detta utgör moment i den borgerliga ideologin eller självförståelsen. Om dygderna innebär något gott, något önskvärt, är gatan och massan däremot något som bör undvikas, eventuellt förbjudas, helst avskaffas.

Men inte bara mobben och upploppen gör gatan och staden till farliga företeelser. Trångboddheten tvingar ut livet på gatan. De levnadsvillkor lönearbetet ger i särskilt det tidiga 1800-talets Europa, är inte något att visa upp inför en självgod borgerlighet. Tvärtom. Mängder av människor lever hemlösa, och döljer mer eller mindre väl sina kroppar i trasor. Det är tidvis ytterligt svårt att hålla ihop familjerna. Kvinnorna tvingas prostituera sig, föräldralösa barn är på jakt

kors och tvärs i staden efter livsuppehållet för dagen, männen alkoholiserats. Att det är urusla omständigheter som tvingar människor att på mer eller mindre desperata sätt, lagliga som olagliga, söka sin utkomst stämmer inte med den borgerliga självförståelsen; i den är det istället fråga om bristande disciplin, eländet är självförvållat. Fattigdomen, som tidigare betraktats som något naturgivet, blir nu istället under borgerlighetens genombrottsära något närmast brottsligt.¹¹

Fattigdom och kriminalitet sammanförs i det borgerliga tänkandet. Mot förhållandena under *l'ancien regime* skiljer sig den nya borgerliga mentaliteten i att den ser fattigdom som en orsak till kriminalitet: stölder och våld. Inte utan grund: många tvingas i brist på arbete att stjäla för att klara uppehållet. Detta sker periodvis; när tiderna blir sämre ökar brottsligheten. Gränsen mellan proletariat och kriminella är mycket elastisk, och i det föreställningskomplex vi här söker inringa är gränslinjen mellan de arbetande klasserna och de farliga klasserna, dvs. de kriminella, minst lika flytande. Kriminaliteten begränsar sig inte heller till bestämda delar av staden; som hot är den närvarande överallt.¹²

Så långt har vi sett hur eländet, upprорот, kriminaliteten och mobben gör gatan till en farlig plats. Återstår smittan, det kanske mest särpräglade elementet i gatans farlighet. Allra mest konkret är det naturligtvis fråga om de epidemier som periodvis härjade i de snabbt växande städerna. Även om också borgerligheten löpte risk att smittas, vilket är av betydelse för att förstå dess inställning, drabbades framförallt de som var hänvisade att leva av lönearbete. På svältgränsen, sammanpressade i trånga kyffen var helt naturligt deras motståndskraft minst. Eftersom prolerärerna antogs leva

osunt — till det yttre höll de sig knappast hela och rena — var det inte svårt att utpeka dem som en pesthärd, smittans källa. På samma sätt kom vissa stadspartier att utpekats som smitthärdar, inte bara för pesten och koleran, utan för allehanda former av osedligt leverne. Smittan blir på så sätt inte bara ett medicinskt fenomen: även prostitution, kriminalitet smittar; vissa ställen i staden är smittsamma, därifrån sprider sig det oskick som hotar ordningen. Sådana platser bör saneras. Så använder vi än idag verbet sanera: miljöer som betraktas som farliga kan oskadliggöras genom att jämnas med marken. Ordet sanering äger ursprungligen en hygienisk innebörd, men hygien är ett av momenten i den borgerliga ideologin, ett led i människans civilisering.¹³ I smitthärdarna lever på sin höjd barbarer; människans civilisering kräver goda — sunda — miljöer, en lärdom av upplysningen. Slummen och dess invånare bör därför göras till föremål för det som man inom de högre skikten kallade "moraliska och sanitära reformer".¹⁴ Sammanblandningen av biologiska-medicinska och moraliska-politiska aspekter är kärnpunkten: utan den är det inte så lätt att se hur olämpliga levnadssätt kan smitta, hur t.ex. en kvinna blir prostituerad, om hon lär känna en prostituerad. Men koleran spred skräck i England 1832 och 1849 just genom att inte göra halt inför de mer respektabla klasserna.¹⁵ Denna skräck fick en politisk färgning hos allmänheten, dvs. de respektabla:

"Det märkvärdiga sammanfallandet av rebelliska utbrott i Europa med kolerautbrott fick allmänheten att frukta upproriskhetens bakterie lika mycket som sjukdomens och blandade samman de två i den allmänna uppfattningen, speciellt efter 1848. Sam-

ma sorts panik upprepades under den ekonomiska depressionen efter 1918 i kölvattnet på spanska sjukanepidemin . . .”¹⁶

Så blandas allt samman: fattigdom, brottslighet, uppror, sjukdomar. Men allt detta sprids som genom smitta. Det är inte bara epidemiska sjukdomar som smittar, utan också alla upptänkliga former av skörlevnad.¹⁷ Därför är moraliska reformer lika aktuella som sanitära, eller annorlunda uttryckt: därför är det svårt att säga var det moraliska slutar och det sanitära börjar. Smittan intar en särdeles central plats i detta föreställningskomplex. Utan smittofaran skulle alla dessa andra förskräckliga företeelser uppfattas som långt mindre fördärvelsebringande än vad nu är fallet. Och vem som helst kan drabbas.

Smittans mekanism

Hur är då dessa minst sagt överdrivna föreställningar möjliga? En grundläggande förutsättning för dem är patriarkalismens sammanbrott. Utan de bättre klassernas auktoritet är det inte att förväna sig över att proletärerna betar sig som de gör, för att uttrycka det hela ur härskarnas synvinkel. Men inte nog med det. I det nya samhället råder arbetets frihet, dvs. en rörlig arbetsmarknad med en rörlig arbetskraft som mer eller mindre vagabonderar mellan de arbetstillfällen som bjuds. Därför vet man inte längre var alla egendomslösa håller hus. I vissa delar av städerna bildar de ett myller av människor, så att det inte går att se var den ena familjen slutar och var den andra tar vid. I andra, mer respektabla delar kan de helt oförhappandes dyka upp, t.ex. i lumpsamlarens gestalt. Överallt är

det möjligt att möta denna hotande, anonyma massa av egendomslösa.

Platsen för dessa möjliga och hotande möten är naturligtvis gatan. Gatan är en plats som förmedlar, församhälleligar den myriad av privata aktiviteter som tillsammans utgör det borgerliga samhället; gatan är m.a.o. en ofrånkomlig del av samhällsmekanismen, och där måste de bemedlade alltid räkna med att kunna stöta ihop med någon av de ”smittbärande”. Med en döende patriarkalism var det inte längre självklart att en herre satte sig i respekt; i värsta fall blev han föremål för åtlöje. Så kan det gå när de egendomslösa gör bruk av den proklamerade frihetsprincipen i det borgerliga samhället. Detta förstärker känslan inom borgerligheten av att hemmet är den trygga platsen i tillvaron; gatan blir något farligt som både barnen och kvinnorna i den borgerliga familjen bör akta sig för att beträda ensamma.¹⁸

Smittor av allehanda slag sprids alltså genom kontakt mellan människor, genom direkta möten. Gatan är platsen för dessa möten, platsen för en mängd olika rörelser — oförutsedda — sammanstrålade. Men det är ändå märkligt att dessa möten kan inge sådan fruktan. Varför tillmäts det goda, dvs. det kultiverade uppträdandet så liten chans att hävda sig gentemot massans grova och råa uppförande? Naturligtvis äger sammanblandningen mellan medicinska och moraliska företeelser stor betydelse. Ibland duger det inte heller med exemplariskt uppförande. Antagligen upplevs det kultiverade beteendet som svagt — om än moraliskt överlägset — i relation till det okultiverade, vilket på något sätt växer som ogräs. Så länge inte hela världen civiliserats är civilisationen hotad.

Frihet och underordning

För att få perspektiv på gatans farlighet, konstituerad genom smittans mekanism, kan det vara på sin plats att uppmärksamma den motsättning mellan frihet och underordning som det borgerliga samhället inbegriper. I det borgerliga samhället proklameras som bekant allas lika värde, frihet och jämlikhet. Även om det vore felaktigt att betrakta detta som blott ideologiska dimridåer, står dessa principer i motsättning till en reell underordning i en mängd sociala sammanhang. Marx poängterade att mot det jämlika bytet i cirkulationen står arbetskraftens reella underordning i produktionen.¹⁹ Men det är inte bara i fabriken underordningens och ojämlikhetens ordning råder. I t.ex. den borgerliga familjen är mannen överordnad hustru och barn, och föräldrarna är överordnade barnen. I politiken äger endast de som äger egendom och bildning tillträde; den fria och lika rösträtten är som bekant av långt senare datum än det borgerliga samhället.²⁰

I själva verket är det i 1800-talets borgerliga samhälle endast de som är jämlika — dvs. de som har egendom och bildning — som är jämlika. De övriga är på olika sätt avvikande och behöver därför kontrolleras. Annorlunda uttryckt: de som äger egendom och bildning, de kultiverade, sätter rättesnöret för *det normala*. Endast genom kultivering kan någon bli normal. Kultivering innebär här någon form av uppfostran; när man väl är uppfostrad, normaliserad är man tillräknelig. Normaliseringen sker som Foucault uppmärksammat ingående i *Surveiller et punir* genom en rad disciplinära mekanismer, bland vilka de viktigaste är uppsplittring (av t.ex. folkmassor och andra skockor och ordnande av individerna på led eller något liknande),

övervakning (de avvikande, onormala skå hela tiden vara iakttagna) och individualisering (behandling av var och en efter dennes särart för att verkställa normaliseringen).²¹

Först när man sålunda normaliserats är man tillräknelig och kan t.ex. ta gatan i bruk. Uppenbarligen var situationen i 1800-talets Europa en helt annan: de egendomslösa massorna levde till stor del efter eget påfund; de lät sig inte utan vidare disciplineras.

Under samma sekel etableras de medel som än idag är i bruk för denna disciplinering: fängelser, sjukhus, mentalsjukhus, barnhem, skolor och fabriker. Allsammans sociala sammanhang i vilka människor underordnas, kontrolleras och tränas: kort sagt disciplineras. Det borgerliga samhället känner inget annat sätt att upprätthålla friheten än genom ett nätverk av anstalter.²² Trots en bitvis skoningslös kritik har få alternativ till dessa institutioner praktiskt slagit igenom.

De vanartade och pöbelaktiga kan sålunda stoppas undan i den mån de är alltför störande. Men det finns naturligtvis gränser för detta, dels statsfinansiella, dels ekonomiska: kapitalackumuleringen förutsätter en rörlig arbetskraft och därmed ett visst mått av frihet även för de mindre kultiverade. Därför kommer gatan — de oförutsedda mötena — alltid att vara ett hot för dem som definierar det normala, det kultiverade, i ett samhälle som trots formellt sett besittande frihet och jämlikhet är ett klassamhälle.

Massornas disciplinering

Ordning och disciplin kan upprätthållas om massan kan brytas upp och de enskilda individernas uppfostras på ett för

var och en lämpligt sätt. Det gäller att rycka ut de avvikande ur den skadliga miljön, ur smitthärdarna och istället placera dem i ordnade sammanhang där de kan individualiseras, övervakas och på så sätt disciplineras.

Jeremy Bentham kan genom *Panopticon* (1791) sägas ha formulerat idealmodellen för hur detta ska åstadkommas.²³ *Panopticon* är en byggnad för konstant övervakning av de avvikande; möjligheten av att när som helst vara iakttagen skulle betinga beteendet hos varje intagen i önskad riktning. Mest intressant med *Panopticon* är att det är en plan i arkitektonisk mening. Här formuleras tydligt tron på att det är möjligt att med en viss arkitektonisk form (= goda omständigheter) främja ett visst levnadsmönster (=det goda, riktiga eller lämpliga livet), bara den avvikande kan lyftas ut ur det olämpliga sammanhang han befinner sig i. — På samma sätt förhåller det sig med de utopiska socialisternas idealsamhällen, från Owens parallelogrammer till Fouriers falangstärer. De söker en idealisk ordning bortom nuets kaos och oordning. De är utopiska i så måtto att deras förslag knappast var möjliga att förverkliga. I ett annat avseende är de minst av allt utopiska: de formulerar nämligen den ideala borgerliga ordningen, där livet är helt ordnat i alla sina aspekter, från morgon till kväll, från vaggan till graven, och där det tillfälliga, möjligheterna, är bortplanerat.²⁴ en pedagogisering av rummet. Om *Panopticon* är en sluten institution, så är de utopiska projekten inochutvändningen av detta:²⁵ hela samhällslivet institutionaliseras i en öppen plan; det rymningssäkra fängelset låter sig beskådas genom dessa projekt, där gatan avskaffas. Med Owens egna ord:

”Eftersom gårdar, prång, gränder och

gator skapar många onödiga besvärigheter, är skadliga för hälsan och skadliga för nästan alla det mänskliga livets naturliga bekvämligheter kommer de att avskaffas /i det nya samhället/.”²⁸

De utopiska projekten genomfördes inte. Men stadsplaneringen som ett viktigt disciplinerande element ska vi särskilt uppmärksamma längre fram, liksom polismakten. Det borgerliga samhället kom under 1800-talet att i huvudsak förlita sig till en rad anstalter för att disciplinera folkflertalet. I motsats till förhållandet inom borgerligheten och stora delar av småborgerligheten var familjen inom de lägre samhällsskikten inget den borgerliga staten satte sin tillit till för att lösa denna uppgift.^{26a}

I skolan lärdes barnen underordning och det nya samhällets tidsdisciplin, liksom fallet är än idag genom den dolda läroplanens försorg.²⁷ Inte utan motstånd inplanterades samma disciplin bland de arbetande genom fabrikkssystemet och den arbetsdisciplin arbetets kollektivisering under kapitalistisk ledning förde med sig.²⁸ Marknadens stumma tvång — dvs. den hotande arbetslöshetens svält — lär ha underlättat denna inlärning. Om inte detta räckte till, kunde den som var ovillig att underkasta sig sättas i arbetshus. Mot brottsligheten inrättades fängelser, för föräldralösa eller kringdrivande barn uppfördes barnhem av olika slag.²⁹ — Gemensamt för alla dessa inrättningar är att i dem upplöses kollektivet och individerna ställs istället så att säga på led för övervakning och inspektion; var och en skall lära sig den nya ordningens krav på disciplin.

Huvuddelen av befolkningen var emellertid inte under konstant uppsikt genom dessa inrättningar. Fortfarande var gatan ett myller av olika aktiviteter. Men dessa

inrättningsverkan slutar inte vid anstaltsmurarna. Tvärtom innebär deras existens ett permanent hot om att bli intagen om man på något sätt skulle avvika från normerna för hyfsat uppträdande. Dessa inrättningar är inget annat än en del av statens legitima monopol på fysiskt våld genom att de gör det möjligt att kontrollera kropparnas rörelser och övriga uppförande. Som en del av detta maktmonopol verkar de med hjälp av repression, men denna repression är som Poulantzas poängterat, ingen ren negativitet: den inte bara eliminerar det oönskade utan den skapar också samtycke (repressionen och samtycket går alltså hand i hand). I detta spelar räds-lans mekanism en mycket betydelsefull roll.³⁰ På så sätt har dessa institutioner en räckvidd långt utöver deras direkta behandlingskapacitet.

Det föreställningskomplex enligt vilket gatan är en farlig plats var ingen ideologi höjd över vardagen; tvärtom anvisade det en rad sätt att komma till rätta med de ordnings- och disciplinproblem det nya borgerliga samhället på 1800-talet stod inför. Dessa medel togs också i bruk. Två av dem är det emellertid lämpligt att särskilt uppmärksamma här, eftersom de uttryckligen och direkt har med gatans eller den allmänna ordningens problem att göra, nämligen polisen och stadsplaneringen.

Polismakten, eller att upprätthålla den allmänna ordningen

Att upprätthålla den allmänna ordningen är polisens uppgift mer än någon annans. Gatulivets disciplinering ligger alltså i

polismaktens händer. Men det har inte alltid funnits en polismakt; som det mesta vi här har anledning att uppmärksamma är polisen en 1800-talsföreteelse, åtminstone i sin moderna gestalt: ordnings- och kriminalpolis. Angiveri och spionverksamhet har av staten bedrivits sedan mycket långt tillbaka, men inrättandet av en speciell styrka — en kår — för upprätthållandet av den allmänna ordningen och beivrandet av brott riktat mot den privata egendomen, det är något nytt.

De äldre sätten att upprätthålla ordning antikverades av och i det borgerliga — civila — samhället. Armén kan möjligtvis sättas in mot uppror, men knappast förhindra att de bryter ut eftersom den har svårt att handla kontinuerligt, i små spridda enheter; armén ingriper inte alls eller alldeles för mycket — det är dess akilleshäl. Innan ett modernt polisväsende organiserades, sköttes ofta polisiära funktioner genom rotation mellan olika ansedda invånare, både milis och vaktkommittéer förekom. Nackdelen med dessa system var att de utsatte egendomsinnehavarna för direkt attack, och respekten för dem lär överlag ha minskat när det patriarkala husbondeväldet föll sönder; de gamla systemen gjorde klassamhället alltför synligt.³¹ Parallellt med att de gamla metoderna visade sig allt sämre, förvärrades ordnings- och disciplinproblemen. 1829 organiserades den första moderna polisstyrkan — i London. Staden delades in i divisioner, sektioner och patrulleringsområden, och det nya maktmedlet lär ha bidragit till att London, till skillnad från kontinentens huvudstäder, inte erfor några större politiska oroligheter under 1800-talet.³² I Sverige organiseras ett modernt polisväsende i de större städerna med början på 1880-talet.³³

Polisväsendet har två uppgifter, vilka

visar sig som skillnaden mellan kriminalpolis och ordningspolis, mellan repression och prevention.³⁴ Medan den repressiva verksamheten är byråkratiskt reglerad i alla sina detaljer, är förhållandet det motsatta för den preventiva eller förebyggande verksamheten.³⁵ Den senare får därmed något godtyckligt över sig, medlen i hanteringen är inte mer än principiellt reglerade, medan målet, upprätthållande av allmän ordning, är det avgörande. Därmed föregriper den polisiära ordningstjänsten den teknokrati som i så hög grad präglar den moderna borgerliga staten till skillnad från den äldre, där den rationella och legala byråkratin är den förhärskande organisationsformen.³⁶ En sådan organisationsform präglar emellertid inte ordningspolisens verksamhet.

Typiskt för ordningspolisen — och polisen överhuvudtaget — är att den potentiellt är närvarande i alla sammanhang som är offentliga. I det privata är dess närvarorätt däremot strikt reglerad. Polisen upprätthåller på så sätt det borgerliga samhället och överallt är statens auktoritet närvarande genom polisens försorg.³⁷ Den preventiva verksamheten bedrivs genom patrullering, dvs. en rörlig övervakning av respektive distrikt. "Observation är ... det ord som bäst beskriver patrulleringens innebörd" kan vi läsa i *Allmän Polislära. Övervakningsverksamhet* utgiven av Rikspolisstyrelsen 1974.³⁸ Liksom fallet är med socialvården, fängsvården m.m. har ordningspolisens praktiker inte genomgått några genomgripande förändringar sedan de först utvecklades, vilket förkommer vid en jämförelse mellan *Allmän Polislära* och den *Polishandbok* f.d. polismästaren i Uppsala, Rudolf von Schultz 1921 gav ut.³⁹ punkt för punkt upprepas samma saker, om än i lite olika språkdräkter, åtminstone beträffande det som har med

den allmänna ordningen att göra. — Hur allmän ordning upprätthålls och vad som avses med begreppet ska vi nu mer ingående bekanta oss med.

Att ett inte obetydligt inslag av godtycklighet häftar vid de mått och steg varmed den allmänna ordningen upprätthålls beror helt enkelt på att det är mycket svårt att entydigt fastställa vad som bör avses med allmän ordning liksom vad som kan anses strida mot den. Det är en lämplighetsfråga, som ett i sammanhanget brukligt uttryck formulerar saken. Opportunitetsprincipen dominerar på legalitetsprincipens bekostnad.

"Ordet opportun betyder läglig, lämplig för tillfället med hänsyn till rådande förhållanden. *Opportunitetsprincipen* innebär rätt för vederbörande myndighet ... att inom vissa gränser själva avgöra huruvida de skall ingripa och på vilket sätt ... ; i princip gäller /den/ i fråga om andra former av polisverksamheten än den straffprocessuella och ... ger polisen möjlighet att inom vissa gränser själv avgöra huruvida och på vilket sätt den bör ingripa."⁴⁰

Eller med Rudolf von Schultz ord:

"Vid sådant förhållande /där polisens ställning och befogenheter är ofullständigt angivna/ måste polisen, då samhällets väl uppenbarligen kräver polisåtgärd mot allmänfara eller allmänhinder ... vara enligt sakens natur berättigad och pliktig att inskrida på erforderligt och lämpligt sätt."⁴¹

Så skriker den borgerliga statens legalitet ut över rättvisans skrankor: "enligt sakens natur"⁴² Här ligger förmodligen den berömda statsnyttan begravd, lika odefinierbar som den allmänna ordningen.

Närmare än så låter sig ändock detta vaga begrepp "allmän ordning" inringas. Det är i huvudsak fråga om varornas, inklusive arbetskraftens fria cirkulation. De som arbetar ska utan hinder kunna komma till och från sitt arbete; konsumenten ska utan hinder komma till de varor hon vill köpa och kunna forsla hem dem utan att störas. Vidare ska man kunna beträda allmän plats utan att bli "antastad". Däremot är det inte fråga om att kunna hålla politiska möten eller demonstrationer när andan faller på; tvärtom krävs det polistillstånd till sådant, det kan nämligen störa samfärdseln.⁴³ Vad innebär då detta konkret?

En aspekt av den allmänna ordningen är allmänt lugn, dvs. "frid och ro inom samhället".

"Störande härav sker dels genom folkmassors olagliga uppträdande, dels genom sabbatsbrott och fridsbrott, dels ock genom sådana i strafflagen upptagna ringare brott och förselser, som huvudsakligast äro gatuppträdden, t.ex. fylleri, oljud, förargelseväckande beteende, djurplågeri, slagsmål."

Framförallt folksamlingar kan vara störande: i och för sig finns församlingsfrihet, och folksamlingar kan vara legitima även på grund av "skådelystnad" och "nyfikenhet", men denna frihet är inte oinskränkt och får inte störa allmän ordning oavsett om den "är anordnad eller av sig själv tillkommen". Stävjas inte detta kan upplopp uppstå:

"folkmassan själv kan av någon anledning börja att mer allvarsamt störa lugnet och allmänna ordningen genom oväsen, hotfullt uppträdande o.d., så att det blir nödigt att skingra densamma. Ätlydes då ej polisens. . . till-

sägelse om skingring, utan visar folkmassan såsom sådan trots däremot, föreligger upplopp. Ansatser till gatupplopp böra varsamt behandlas . . ."

kan vi läsa i Schultz *Polishandbok*, där det också framkommer, att uppror förekommer om folkmassan brukar våld mot person eller egendom.⁴⁴ Ungefär det samma står att läsa i *Allmän Polislära*, om än upploppsproblemet inte där är framträdande, men så har nog också lugnet på de svenska gatorna tilltagit sedan 1920-talet.

I *Allmän Polislära* framkommer andra intressanta sidor av hur allmänna ordningen upprätthålls.

"Bebyggelsens karaktär har betydelse. Typiska bostadsområden ger inte anledning till polisiära åtgärder i samma utsträckning som affärs- och industriområden. Restauranger, kaféer, danssalonger och nöjesfält kräver särskild tillsyn liksom järnvägs- och tunnelbanestationer, parker och andra liknande platser."⁴⁵

Med andra ord är det särskilt platser präglade av folkliv som behöver övervakas. Eller: där människor möts, där kan ordningen hotas. Det här innebär att polismakten i sin verksamhet ser med misstänksamhet på platser där människor möts eller har roligt. Om alla satt hemma — i privata hem — skulle den allmänna ordningen inte hotas. Gator är platser där människor möts — i synnerhet sådana där det finns affärer, kaféer, biografier och liknande, dvs. verksamheter som genererar stadsliv. Bostadsområden är tydligen inte samma ordningsproblem, men så saknar dessa som regel också gatuliv och inte sällan gator över huvud taget. Helst ska det inte hända något:

”Det bör så långt möjligt råda en trygg och friktionsfri samlevnad människor emellan.”⁴⁶

Naturligtvis är det ogörligt att en gång för alla fastställa var gränsen mellan friktionsfri och störande samlevnad går. Denna norm — och det är en norm i genuint sociologisk mening — varierar med historien. Det som var trivsamt 1920 är kanske störande 1982. Men inte nog med det: det som går an på en plats 1982 går inte an på en annan plats samma år, och det som passar sig på en plats mitt på dagen är störande på samma plats 12 timmar senare. Det är detta som gör godtycket så påtagligt i ordningspolisens verksamhet. De normer som gäller skapas i själva verket i samspelet mellan — ibland i striden mellan — å ena sidan polisen, å andra sidan dem som brukar de allmänna platserna vid skilda tidpunkter. Det är fråga om en *informell norm* som ställer vissa användningar av rummet — gatan — utanför och andra innanför det tillåtna. Om något gör att polisen ingriper, innebär det inte att detta är olagligt utan snarare olämpligt, dvs. i strid med allmän ordning, vilken defineras genom praxis på platsen ifråga. Phil Cohen har visat detta med eftertryck, och han menar vidare att den informella norm som utformas utpekar vad som är

”fel människor, fel åldrar, fel kön, på fel platser och vid fel tidpunkter. Och ’fel’ definieras simultant i termer av en moralisk ideologi och i termer av brottets juridiska ideologi. En sorts ’guilt-by-association’ insinueras i dessa normer.”⁴⁷

Så skapas en rad informella normer för allmän plats. En kvinna som står i ett gathörn är helt olika saker klockan 12 på dagen och klockan 12 på natten; eller:

klockan tolv på natten är hon en sak. Om barn spelar fotboll på gatan är det inte samma sak som om de gör det på en fotbollsplan. Om hemmalaget vinner och supportrarna jublande drar genom tunnelbanan, är det en annan sak än om de drar fram genom ett bättre villaområde. — Så allmän plats är minst av allt allmänt tillgänglig. Hur dessa normer skapas, upprätthålls och omformas är något som borde uppmärksammas i större omfattning än för närvarande är fallet — av stadens vänner såväl som av forskare.⁴⁸

Polisen verkar alltså i ett samspel med ”allmänheten”. Ur deras mer eller mindre motstridiga möte växer det fram normer om vad som är lämpligt att anse som allmän ordning. Det här framkommer också i Rikspolisstyrelsens *Allmän Polislära*. Visserligen sägs det inte där att det är fråga om informella normer vilka avgörs av rådande styrkeförhållanden i samhället i stort och på platsen ifråga, men väl att polisman har att se till att det på ”allmän plats råder ett tillstånd som överensstämmer med människornas uppfattning om ordning och säkerhet”.⁴⁹ Vidare:

”Det är i det närmaste omöjligt att i detalj ange förutsättningarna för ett ingripande. Människornas uppfattningar ... är underkastade förändringar ... Ingripandena måste anpassas till föreliggande behov”

men de ”som uppträder på sådant sätt eller under sådana omständigheter att man med skäl kan misstänka dem för brottslig verksamhet” bör kontrolleras. Eftersom det är svårt ”att lämna uttömmande regler i detta avseende” lämnas i stället ett par exempel, bland annat följande:

”En polisman skall vara uppmärksam på personer som inte ’passar in’ i den omgivning där de anträffas.”⁵⁰

Sålunda omvandlar den polisiära praktiken de från början fria och jämlika medborgarna till människor med olika status och berättigande att vistas på allmän plats. Denna rangordning upprätthålls inte bara av poliskåren, utan också av allmänheten, eller mer precist, av vissa skikt av denna allmänhet. Dessa skikt kan antagas bestå av dem som har förhållandevis stora friheter i bruket av allmän plats, och av dem som inte blivit utsatta för den polisiära verksamheten; dessa två grupper torde sammanfalla. Förmodligen är det fråga om en manlig individ ur övre medelklassen. De som har minst rättigheter skulle då vara framförallt människor ur arbetarklassen, invandrare, ungdomar. De senare är inte lika villiga att legitimera polisens praktik med det typiskt svenska uttrycket: ”Har man rent mjöl i påsen, är det väl inget farligt att bli inspekterad”, eftersom de oftare blivit inspekterade just utan anledning. De underordnade har lättare att se underordningen. Till det kommer den grundläggande princip för rättvisa som polisverksamheten automatiskt ifrågasätter när den upprätthåller allmän ordning: att ingen ska dömas i förväg — utan bevis. Men eftersom de regler som gäller är godtyckliga, går de att förändra. Utvecklingen i Sverige under de senaste decennierna verkar dock ha gått i riktning mot en ökad intolerans när det gäller rätten att bruka gatan. Den situation som idag råder verkar bäras upp av normen, att gatan är till för enbart trafiken (varornas och arbetskraftens cirkulation). Den som stannar upp på trottoaren, läser sin tidning eller pratar med någon, den stör, är i vägen, hindrar de övriga att utträta sina ärenden.

Om det är en riktig beskrivning av nuläget och utvecklingen dit beror det inte bara på polisens effektivitet. En mycket viktig faktor i disciplineringen av gatan utgörs av bilismen och de krav den ställer på dem som tar gatan i bruk.⁵¹ Det har blivit svårt att ha roligt på gatan. Bilismen tvingade upp fotgängarna på trottoarerna, tvingade dem att inte som förr korsa gatorna mer efter behag utan vid speciella övergångsställen där de får köa för grönt. I en mening är det rätt att alla trafikregler och -regleringar är till för att ”skydda de oskyddade trafikanterna”, men de är i minst lika hög grad till för biltrafikens ohämmade framfart, ty på en gata full av fotgängare, som tar sig över överallt och med mängder av cyklister är det inte lätt att köra bil. På 30-talet var hastighetsbegränsningen inte heller som nuförtiden 50 i tätort utan 30. Bilismen förvandlar gatans brukare till *trafikanter*, den förvandlar gatan till enbart en transportanläggning från att ha varit en plats för möten, handlingar, upptåg och lek vid sidan om vardagens alla nyttogöromål. En gata är mer än en väg, en trafikerad led, vilket bilismen hela tiden vill omvandla den till.

Bilismen leder till en alldeles bestämd definition av vad som utgör ”en trygg och friktionsfri samlevnad människor emellan”. Om vi rör oss på led — i serier⁵² — och inte möter varandra, inte låter våra banor mötas, då flyter trafiken och råder ordning på allmän plats. Trafikövervakning är för övrigt en viktig del i ordningspolisens verksamhet.⁵³ En annan viktig del i ordningens upprätthållande utgörs av stadsplaneringen, eller sättet att ordna — disciplinera — rummet.

Den disciplinerande stadsplaneringen

En gata är något mer än en transportled. Vad är då en gata, vilka egenskaper har den? En gata är en yta som skiljer sig från sin omgivning, i allmänhet byggnader. Dessa byggnader — och verksamheterna i dem — omsluter ytan, som genom byggnaderna får rumskaraktär. Ytan är till för offentligt, allmänt bruk. Gatan leder inte självklart någonstans.

En väg däremot leder alltid till ett mål, men den omges som regel inte av några byggnader, den kantas alltså sällan av verksamheter, däremot går den mellan olika målpunkter, verksamheter. Gatan är den viktigaste beståndsdel i det urbana mönstret, något som lärs, konsumeras och uppmärksammas endast genom att det används, brukas. Dess karaktär bestäms av den oförmedlade passagen mellan det privata och det offentliga, mellan byggnaderna och trottoaren.⁵⁴ Det liv som gaturummet genererar är avhängigt mötet mellan dem som är i rörelse på gatan⁵⁵ och dem som rör sig in och ut från byggnaderna och de verksamheter som äger rum där. Ju fler verksamheter som står i direkt kontakt med gatan per kvarter, desto fler potentiella möten. Vidare: ju fler olika slag av verksamheter det är fråga om, desto större möjlighet för mångfald. Om således det rumsliga arrangemang som gatan utgör genererar möten, så gäller motsatsen för vägen: där härskar serien. Verksamheter mot gatan är alltså viktiga, liksom att de omedelbart ansluter till gatan.

En annan viktig faktor är tätheten, dvs. hur många människor som potentiellt är att räkna med. Det innebär, att en gata, som har en hög mötespotential,

är ett potentiellt mycket större ordningsproblem än en väg. — Den stadsstruktur som motsvarar den mötesgenererande gatan är den där gatorna skär varandra relativt ofta, så att inte alltför stora byggnadskvarter bildas; då kan aldrig rörelsen längs gatan ta överhanden, vilket skulle hota att ge gatan vägegenskaper. Kvartieren, byggnaderna och gatorna går inte att separera från varandra. De utgör en enhet. Gatorna är *samtidigt* förbindelse-länkar och rum.⁵⁶ Därför är de också platsen för en mångfald simultana händelser, vilket är förutsättningen för en speciell typ av social erfarenhet, nämligen att ett samhälle är något sällsynt sammansatt.

Gatan disciplineras genom funktionalistisk stadsplanering. Det hör 1900-talet till. Men redan på 1800-talet börjar staden att disciplineras genom den planering som introducerades i Paris under Andra Kejsardömet under ledning av Hausmann och som kom att efterapas i flera andra städer och länder. Boulevarderna skar fram genom de kompakta kvarteren, öppnade staden för trafiken — varornas cirkulation — och möjliggjorde att trupper snabbt kunde sättas in i fall av uppror, något typiskt för Paris. Framförallt drogs boulevarderna — Hausmann bevarade dock gatan! — fram genom "smitthärdarna", dvs. de områden av Paris som beboddes av den egendomslösa delen av befolkningen. I sammanhanget är det vanligt att tala om stadskirurgi; Hausmann använde själv medicinska uttryck av detta slag; syftet var cirkulation, ljus och luft — de senare är uttryck för en hygienisk strävan.⁵⁷ De egendomslösa drevs ut ur Paris centrum, spreds i stadens periferi. Kommunen 1871 har setts som en arbetarnas återerövring av staden.⁵⁸ Samtidigt ådagalägger den begränsningarna i den hausmannska planeringens politiska effektivitet. Men det

får inte skymma att Hausmann samtidigt eftertryckligt bidrog till att göra Paris till 1800-talets huvudstad.⁵⁹

Funktionalismen — som har en av sina viktigare förelöpare i den ovan nämnda utopiska socialismens planeringsmodeller — löste däremot gatans ordningsproblem på radikalast möjliga sätt. Den helt enkelt avskaffar gatan. Inget har funktionalisterna till övers för gatan.

Låt oss lyssna till hur strömningens störste profet, Le Corbusier, lägger ut budskapet på 1920-talet. I stället för den gamla staden sätter han en öppen stad, en stad utan rum, men med gott om tomrum — utrymmen. Dessa utrymmen skapas genom att kvarteren avskaffas och varje byggnad för sig läggs ut i terrängen — ett oändligt, öppet rum. Bebyggelsen utförs gärna i form av stora punkthus. Den yta byggnaden kommer att uppta blir på så sätt liten, samtidigt som avstånden mellan varje byggnad blir stort:

”I dessa punkthus som ska hållbara arbetaren, som hittills kvävts i tätt packade kvarter och på till trängsel fyllda gator, kommer alla nödvändiga bekvämligheter . . . att samlas, vilket leder till effektivitet och ekonomi för prestationer och tidsanvändning och som en naturlig konsekvens den själsfrid som är nödvändig. Dessa punkthus . . . kommer att frambringa otroliga utrymmen i vilka de störande huvudvägarna, fulla med en trafik vars hastighet alltmer ökar, kommer att dras, på långt avstånd från dem. Vid punkthusens markanslutning börjar parkerna: träd som täcker hela staden . . .”⁶⁰

Gatan som simultant förbindelselänk och rum avskaffas därmed. I dess ställe träder ett vägsystem fristående från bebyggelsen: rörelsen skiljs från vistelsen.

Trafikapparaten blir något för sig; samtidigt fördubblas den genom att motortrafiken skiljs från gångtrafiken.

”Kaféer och platser för rekreation behöver inte längre vara en sådan där svamp som äter upp Paris trottoarer: de kommer att överföras till de platta taken . . .”⁶¹

Le Corbusier sammanfattar så:

”Här har vi då ett gatumönster som kommer att förorsaka ett helt nytt system för stadsplanering och som kommer att föranstalta en radikal reform av hyreshuset och lägenheten . . . Här är ånyo planen generatoren; utan den härskar fattigdomen, oordningen och egensinnigheten suveränt.

I stället för att våra städer är uppbyggda av massiva kvadrater, med gatorna som smala diken omgärdade av sjuvåningshus lodrätt mot trottoaren omslutande ohälsosamma bakgårdar, luft- och sollösa schakt, kommer vår nya form att . . . visa fram stora, begränsade husblock längs genomfartslederna . . .”⁶²

Le Corbusier gör med andra ord uttryck för en stadsfientlighet väl i klass med den som skräckslog 1800-talets borgerlighet. Han söker en ny ordning och med profetens kraft slår han fast att en förändring är nödvändig, ja oundviklig; i det skiljer han sig från 1800-talsmentaliteten. Le Corbusier tror på framtiden, en ny tid:

”Vi lever i en rekonstruktionens tid, en tid som anpassar sig till nya sociala och ekonomiska förhållanden. När vi rundar detta Kap Horn kommer de nya horisonterna inför oss att helt enkelt övervinna traditionens tyngd

genom en fullständig omvandling av metoderna i ropet och genom att fastlägga en ny konstruktionsbas logiskt etablerad.”⁶³

I de svenska funktionalisternas främsta manifest *acceptera* från 1931 ekar samma tankegångar och anläggs samma profetiska tongångar. Det nya är obevekligt. Ja, man lyckas till och med få det till att det nya redan är här, att det blott gäller att erkänna — acceptera — det. Under rubriken ”Den levande miljön är helt förändrad” kan vi läsa:

”Detaljmiljöerna, gatorna och torgen förändras också de, gradvis och oemotståndligt . . . Hela den gamla gatans karaktär är borta: inga barnsliga lekar, ingen flock sparvar ute på körbanan, ingen skjutsar längre — som vi gjorde förr — sin mor med sparkstötting på affärsresa nedför Stora gatan . . . Gatan är icke längre ett sällskapsrum. Där är ett vimmel av människor, av bilar, bussar, spårvagnar, där ropar skyltfönder, fyrar och skyltar sitt ’se upp’ . . . vi kan inte längre bli stående i trafiken . . ., vi själva och våra ögon får ingen ro därtill . . . *Den levande miljön i våra moderna gator är helt förändrad och arkitekturen, som måste arbeta med livet som grund, blir även den en annan.*”⁶⁴

Det gäller med andra ord att skapa en ny planering som förmår bygga på de nya tendenserna i tiden. Bland annat gäller det att skilja på vistelsen och rörelsen, eftersom vistelsen anses bli störd av rörelsen; att deras samtidighet i sig bär på alldeles särskilda möjligheter är dessa rationalismens företrädare inom arkitekturen omedvetna om. Samtidigt kommer de genom sina planer att *i den rumsliga strukturen bygga in de principer*

för upprätthållandet av den allmänna ordningen som polismakten arbetar med; också det är de förmodligen omedvetna om.

Den funktionalistiska idealstaden byggs upp efter de principer som formuleras i Athen-chartan.⁶⁵ Staden delas upp i ett antal olika funktioner, vilka skiljs från varandra, men samtidigt förbinds genom ett mångfacetterat trafiksystem, vilket byggs upp av olika typer av leder: genomfartsleder, matarleder, angöringsgator, cykelleder, gångvägar osv. Att dela upp staden i olika funktioner är detsamma som att skilja olika verksamheter från varandra: boende, rekreation, inköp, nöjen, industriarbete, kontorsarbete, administration osv. Alla de olika verksamheter som försiggår i en stad sprids ut, de kommer allt längre från varandra: det krävs ett stort kommunikationssystem för att hålla ihop det hela (trafik, telefonnät, telex m.m.). Mötet mellan olika verksamheter, direkt på gatan, blir allt mer omöjligt. Den helhet ett samhälle i all sin sammansatthet utgör blir därmed oåtkomlig för erfarenheten; den låter sig blott förstås intellektuellt i en rumslig ordning där varje område är just ett område, dvs. exklusivt till för en alldeles bestämd verksamhet.⁶⁶

Den stad vi idag lever i är knappast en stad. Däremot överensstämmer den ganska rejält med dessa funktionalistiska planeringsideal. Det vore dock fel att ge funktionalisterna äran eller skulden för den stadsomvandling som präglat de senaste fyra, fem decennierna. Däremot torde det stå klart att de genom sina propåer rättfärdigat denna utveckling, vilket fått till resultat att den moderna arkitekturen drabbats av en djup kris.

I samma mån som den funktionalistiska planeringen fungerar som en ställföreträdande ordningspolis är den represiv. Med hjälp av en dylik planering byggs

ordningspolisen in i den fysiska strukturen. Som vi sett arbetar ordningspolisen efter en informell norm som ställer en del användningar av rummet innanför normen och som definierar andra användningar som avvikande; den utpekar vad som är fel människor, fel åldrar, fel kön på fel platser vid fel tidpunkter. Den funktionalistiska planeringen *definierar samma norm fast positivt*. Den gör det genom att funktionalisera rummet, dela upp det i olika områden — revir — för olika aktiviteter. På så sätt blir en viss plats till för vissa människor av visst kön i viss ålder. Vid vilka tider rummet är lämpligt att ta i bruk kan däremot inte planeringen i sig definiera; tiden är en annan dimension än rummet. Därför ersätter inte heller den moderna stadsplaneringen ordningspolisens verksamhet: de blott kompletterar varandra.

Att planeringen definierar samma norm positivt, innebär helt enkelt att den för brukaren anvisar, hur den aktuella platsen skall brukas. (Om de gående i ett modernt, öppet bostadsområde tar upp en ny, ej inplanerad gångväg över en större gräsmatta, brukar man tala om en "felplanering".) Funktionalismen pedagogiserar rummet. Gatan — som förbindelseänk och vistelserum — är motsatsen till detta: de som använder den avgör vilket bruk som kan komma i fråga. I funktionalismens mening är gatan ett dåligt vistelserum, eftersom det inte är utformat speciellt för den verksamhet som råkar gå av stapeln där.

Den stad den nya planeringen bygger upp upprätthåller ordningen automatiskt, i den mån brukarna följer de anvisningar som är nedlagda i den fysiska strukturen. Visserligen är det möjligt att bryta mot dessa normer och använda rummet på ett icke-planerat sätt, men den nya planeringen underlättar ordningens upprätthållande genom att klarare än i den gamla

staden definiera vad som är rätt och fel beteende. Vår fysiska omvärld består alltmer av en uppsättning signaler — inte bara trafiksignaler utan allt mer av vår visuella omvärld tenderar bli signaler⁶⁷ — signaler som just styr vårt beteende, och de gör det ofta effektivt, eftersom de alltid är entydiga; deras betydelse är aldrig ambivalent. På samma sätt som ett schema disciplinerar tiden — det talar om vad varje särskild stund ska användas till — disciplinerar den nya planeringen rummet. Och genom att vara avsedd för en bestämd verksamhet — och inte som gatan för lite av varje — avvisar den andra användningar. Dessa ytor är oflexibla och saknar därför ambivalens, eller tvetydighet, vilket innebär en sammansatt situation som omfattar flera möjliga polariseringar — en konflikt.⁶⁸ Därigenom reduceras vardagen till sina enklaste beståndsdelar och uttryck, samtidigt som den struktureras hårt.⁶⁹

Typiskt nog är det framförallt barnen som förmår överskrida denna ordning. Så har de inte heller ännu lärt sig ett korrekt uppförande; osocialiserade som de är förmår de inte uppvisa ett konformt — normaliserat — beteende. De tar inte som de vuxna tingens värld för givet.

Inte nog med att den nya planeringen anvisar varje plats ett bestämt bruk av vissa människor i vissa åldrar av bestämt kön. Genom sin utformning gör den det också osannolikt att fel kategori skulle komma in på ett område. Det nya sättet att planera — fördela — trafiken får denna konsekvens. Vägarna leder inte — som gatorna — genom eller invid verksamheterna utan vid sidan om. För att komma till ett visst område måste man ha ärende dit; man hamnar inte bara där. Så undviks möten. Så definieras de som inte hör dit som främlingar. Främlingen är rörlig, han är till sin natur inte platsbunden.⁷⁰ Men det arrangemang

den nya planeringen medför gör att främlingen inte kan komma över — över-skrida — sitt främlingskap. Den skarpa relief främlingen ställs i är bara andra sidan av den skarpa gräns som dras mellan lämpligt och olämpligt uppförande. Vi blir främlingar inför de flesta av samhällets verksamheter.

Om fel kategori kommer in på ett område märks detta lätt. Detta till skillnad från gatusituationen där främlingen är en naturlig beståndsdel i sammanhanget. Ett par exempel demonstrerar detta klart. — Om en vuxen uppehåller sig i kanten av en skola, speciellt vid rasterna, utan att tillhöra lärarstaben, drar han lätt misstankarna till sig: Vad har han där att göra? Är det måhända en knarklangare? Så skapas misstänksamhet i förväg, utan att några bevis finns: själva närvaron blir ett indicium på något tvelaktigt. På samma sätt förhåller det sig med ett modernt kontorshus beläget i något perifert s.k. arbetsområde. Om någon syns där efter stängningsdags, sätts samma mekanism i verket. Detta vore inte lika lätt om det på platsen i fråga ägde rum olika verksamheter. Om det fanns bostäder där kunde man ju stå och vänta på någon man känner. Genom att bygga lekplatser — olika sådana dessutom för olika ålderskategorier barn — kan man lära dem med hänvisning till dessa att de inte får vara någon annan stans. — I och för sig kan denna planering rättfärdigas. Den ger varje grupp sitt revir, och som fågeln i buren kan man kanske känna trygghet där, medan vistelse utanför reviret skapar otrygghet. Men så snart vi inte låter oss nöjas med att ha oss tilldelat ett litet revir som vårt eget "område", så snart vi vill hela staden,⁷¹ blir denna revirindelade stad förfelad: den berövar oss rätten till större delen av staden och slänger istället till oss en liten del av den.

Här står handgripligt två skilda uppfattningar mot varandra. Den ena är inåtblickande, sig utåt avgränsande. Den framställer sig ofta i termer av lokal gemenskap, grannskap etc.⁷² Idealet hämtas som i de flesta former av romantiska betraktelser från det förkapitalistiska samhället. På så sätt vänder man sig från den rörliga storstaden och försöker göra en rotfast bonde av var och en av dess invånare. Den andra är överskridande, expanderande. Idealet är storstaden — innan den styckades upp med hjälp av olika disciplinerande tekniker. Genom ett kontinuerligt gatusystem hålls hela staden samman och samtidigt är hela staden tillgänglig. Här blir revirtänkandet förfelat: mina vänner står att finna i en mycket större grupp än den som utgörs av mina närmaste grannar.

På något märkligt sätt tycks det disciplinära sönderstyckandet av staden gå hand i hand med revirnostalgi. Sönderstyckandet gör mig till främling i större delen av staden, medan jag hör hemma i blott ett fåtal områden. I de områdena skulle jag då ha mitt naturliga revir, min boplats, i en i övrigt främmande värld. Med andra ord: den strategi som vill ge var och en sitt revir gör samtidigt dem som inte har sin plats i reviret i fråga till främlingar; i sin strävan efter gemenskap befrämjar den anonymiteten. Så måste det vara när gemenskapen bygger på territoriet, på den geografiska närheten. Den gemenskap som t.ex. arbetarrörelsens solidaritet däremot står för, den har inte denna rumsliga begränsning, den över-skrider sådana begränsningar. Den bygger på likhet, inte på närhet.⁷³

Gatans bibehållna farlighet

Även om gatorna mer eller mindre avskaffats i efterkrigstidens nybyggda områden i Sverige och de återstående gatorna disciplinerats i stor omfattning, lever den ideologi kvar som utpekar gatan som en farlig plats. Därmed är gatan fortfarande en farlighet, något att kontrollera och övervaka.

Våld på allmän plats ger ett helt annat genljud i pressen än privat våld, något som misshandlade kvinnor och barn bittert fått erfaras. En våldtäktsman som opererar på allmän plats uppmärksammas mer än 1000 våldtäktsmän som verkar i det privata — i det fördolda. Som Tove Stang Dahl påpekat,⁷⁴ är det inte så mycket den våldsamma handlingen som uppmärksammas vid offentligt våld som själva scenen för handlingen, dvs. gatan; utövaren av våldet är en främling och våldet får därför något oförutsägbart — och därmed extra hotfullt — över sig. Det våld som utövas i hemmet sker däremot i skydd av äktenskapets respektabla fasad, som i det fallet väl inte är mer än en fasad. Sensmoralen är faktiskt, att det inte är våldet som är farligt, utan att det låter sig beskådas, att det sker offentligt. Tydligare än så kan det knappast demonstreras att det just är en ideologi som gör gatan till en farlig plats och inte den reella farligheten. I det privata — i hemmen, i fabrikerna — låter sig mycket döljas. Samtidigt riktas blickarna mot de offentliga sammanhangen.

Den informella norm som reglerar bruket av allmän plats lever vidare. Det kön som det framförallt är olämpligt för att vistats på allmän plats är det kvinnliga. Våldtäkten fungerar dessutom som en bra hjälp för understödandet av denna norm (ideologi): den motiverar kvinnor

att inskränka sin rörelsefrihet.⁷⁵

Men framför allt är det nog ungdomen som idag betraktas som olämplig på allmän plats. Kvinnorna har till en del lyckats hävda sin rätt att bruka allmän plats — utan att behöva ledsagas av en karl. För ungdomen är det annorlunda, krav höjs för att den behöver övervakas bättre. Kontrolleras den inte, vet vi — vilka vi? — inte vad som kan hända. Redan på 1800-talet fanns det "farliga barn" och "barn i fara".⁷⁶ De finns fortfarande. Gatan är fortfarande farlig. Och dagens kravaller, de utförs av ungdomen. En växande arbetslöshet förstärker hotet.

Därför värnar många om ungdomen — genom att kräva små trygga revir, där den kan utvecklas under övervakning. Det här kommer fram, mer eller mindre tydligt, i olika sammanhang. — I ett radioprogram, "Barntillåtet", uttalar sig en idrottsförespråkare och familjefar: Vi har stora "problem med utespringet", det sker allehanda "ofog ute i samhället". "Idrotten är" dock "en väktare", "den inhägnar ungdomarna", säger han, men den är "ej ett skydd mot alla frestelser", tvingas han ändå konstatera.⁷⁷ Här är det idrotten som är reviret, det farliga finns ute i samhället. Det gäller att dra en gräns: vet man var ungdomen är, vet man var man har den. Det här går igen i en annonskampanj mot narkotika hösten 1981. "Aktion mot droger" lät oss på ett plakat läsa:

"Vad gör haschlangarna i skolan?"

Det är ganska enkelt att köpa hasch. Även på ställen som borde vara trygga och säkra för våra barn. Därför måste vi sluta vara godtrogna. Börja reagera. Prata med lärarna, andra föräldrar eller polisen när du vet något."

Göran Bergquist blev förbannad på annonsen och skrev en insändare, där

han påpekar att annonsen "ser på barnen som något man vill skydda men som man inte lyssnar på eller talar till om det farliga".⁷⁸ Han kunde tillagt, att det verkar vara minst lika viktigt att övervaka ungdomen, hålla den på bestämda platser, som att bekämpa haschet. "Även på ställen som borde vara trygga . . .", står det — som om det fanns ställen där det inte är så noga med tryggheten. Gränsen — revirbildningen — är minst lika viktig som kampen mot narkotikan.

Även officiellt resonerar man så här. I hemmets och skolans närhet bör barnen vara trygga, dit bör de bindas, hävdar Statens ungdomsråd:

"När den egna boendemiljön inte ger ungdomarna möjligheter till en meningsfull tillvaro kommer många att söka sig till cityområdenas kommersiella och många gånger socialt olämpliga ungdomsmiljöer."⁷⁹

När ungdomen inte trivs i sina föräldrars bostadsområden, varför inte utnämna dessa till "socialt olämplig ungdomsmiljö"? På grund av revirtänkandet. Det gäller ju "den egna boendemiljön", city är tydligen främmande, och ändå är ju ungdomen på väg ut ur sin uppväxtfamilj, den söker en egen identitet, egna rum.⁸⁰

Intressant är att i det här sammanhanget har försök gjorts att definiera den informella norm som bestämmer möjligheterna att bruka gatan. Det har skett i termer av olämpliga ungdomsmiljöer, vilket haft sina svårigheter. I Stockholms kommun har en utredning tagit sig an denna uppgift mellan 1977 och 1980. Svårigheten var framförallt att komma fram till vad som är olämpligt. I en enkät bad man olika grupper som arbetar med ungdomar definiera det olämpliga. Som hjälp på traven utpekades i enkäten vad

som kan vara olämpligt: diskotek, spelhall etc., men också "en miljö som främst fungerar som samlingsplats, t.ex. tunnelbanestation, torg, källar- och trapputrymmen . . ." Rätt stor enighet präglade svaren, vilket kan konstateras till en del bero på att frågorna var ledande:

"De faktorer som uppgavs som orsak till att miljöerna betraktas som olämpliga var försäljning och missbruk av alkohol och narkotika, fysiskt och psykiskt våld, annan brottslighet, prostitution, passivitet och i viss mån kommersialism. Ytterst sällan var det den huvudsakliga och officiella verksamheten som ansågs olämplig — i de allra flesta fallen gällde det aktiviteter vid sidan av denna."⁸¹

Utredningen kommer inte långt. Den bara bekräftar den norm vi bekantat oss med: den som säger vad som är fel människor, av fel kön, fel ålder, på fel plats vid fel tidpunkt. Normen förtydligas genom en funktionalistisk planering, som just fastslår vad som är den "officiella verksamheten", alltså den lämpliga på platsen ifråga. — I polisär anda konstaterar utredningen vidare:

"Många av de platser som anmälts (!) är sådana som bildar naturliga samlingsplatser för ungdomar i staden, trots att deras ursprungliga funktion var en annan".⁸²

Det olämpliga är alltså att folk träffas, att de möts, det farliga är folksamlingen. Annars brukar den moderna planeringen ju kritiseras för att den inte lyckas skapa "naturliga samlingsplatser", men här är det tvärtom. Bara planerade mötesplatser och -lokaler är önskvärda.

I en delrapport till utredningen kan vi se smittans mekanism i modern språk-

dräkt. I *Stockholms mörka sida* vill man inte direkt peka ut vissa miljöer som olämpliga utan istället diskutera de "in-slag av 'olämplighet' som finns i vissa miljöer".⁸³

"Olämpligheten ligger i att de ofta socialt utslagna människor som vistas i dessa miljöer kan dra till sig ungdomar som är osäkra på sin identitet och roll i samhället och påverka dem i negativ riktning."⁸⁴

Det är "barn i fara" man värnar om, och deras osäkerhet är detsamma som brist på immunitet. Vilka som är osäkra sägs inget om. Antagligen är det den föreningslösa ungdomen.⁸⁵

Det finns en undersökning från BRÅ (Brottsförebyggande rådet) som försöker definiera allmän ordning, men som stupar på svårigheterna. Eckart Kühlhorn gjorde 1976 en utvärdering av LTO (Lagen om tillfälligt omhändertagande), som rättsligt reglerar frihetsberövanden då den allmänna ordningen hotas. Godtyckligheten kvarstår dock efter lagens ikraftträdande. Allmän ordning är fortfarande ej i detalj reglerat i lag. Kühlhorns svå-

righeter beror på att han överger begreppet allmän ordning och börjar tala om social desorganisation istället, inklusive konforma och avvikande beteenden. Normala förhållanden blir detsamma som allmän ordning, och det är ju riktigt, men inte så långt kommet.⁸⁶ Problemet Kühlhorn aldrig förmår resa är vad som är normala förhållanden. Än mindre tar han upp hur dessa skapas, dvs. den strid varigenom rätten att bruka allmän plats formas. Denna oförmåga är avhängig den funktionalistiska sociologi Kühlhorn utgår från. Den utgår ju från normerna i samhället, men lämnar obeaktat hur de historiskt växer fram.

Så godtyckligheten i vad som är allmän ordning kvarstår. Men det är ju samtidigt en möjlighet. Vi kan försöka flytta fram positionerna, vidga rätten till allmän plats. Det är en uppgift för gatans vänner, för oss som ser stadens möjligheter. För alla som inser, att vi har erfarenheter att göra utanför institutionerna, arbetsplatserna och dagordningarna. Insikten behövs, för den ideologi som utpekar gatan och staden som något farligt lever än, den skrämmer alltför många.

NOTER

1. Hobsbawm, E.J., *The Age of Revolution: Europe 1789–1848* (1962), Cardinal, London 1973.
2. Om detta se Ariès, P., *Centuries of Childhood* (1960), Vintage, New York, u. å, s. 390–398. Även Flandrin, J.-L., *Families in Former Times* (1976), Cambridge University Press, Cambridge 1980, s. 50ff, speciellt angående frågan om hus-hållens storlek.
3. Le Roy Ladurie, E., *Carnival in Romans* (1979), Penguin, Harmondsworth 1981, s. 145, 150. —Till saken hör att upproret gällde inte bara de lägre skikten i själva staden Romans, utan också samma skikt i hela den omgivande regionen, inklusive flera andra städer. I staden, på

värdshuset och på torget möttes de alla, svetsades de upproriska samman.

4. Hobsbawm, E.J., *Primitive Rebels* (1959), Manchester University Press, Manchester 1974 s. 108ff; Thompson, E.P., *The Making of the English Working Class* (1963), Penguin, Harmondsworth 1978, s. 67ff.
5. I England daterar Thompson vändningen till 1815 (a.a. s. 85ff). Ett ytterligare steg innebär Luddismen, som är en övergångskonflikt mellan feodalism och rättigheter inom kapitalismen för arbetarklassen, enligt Thompson (a.a. s. 603).

6. Hobsbawm, E.J., *The Age of Capital* (1975), Abacus, London 1977, s. 21ff.
7. I England är utvecklingen delvis annorlunda; arbetarrörelsen som självständig kraft formeras där före 1848: därefter "integreras" den till en del. Härom, se Foster, J., *Class Struggle and the Industrial Revolution* (1974), Methuen, London 1977; se även Thompson, a.a.
8. Uppslagsordet "Masse" i *Handwörterbuch der Sozialwissenschaft* Vol 7, Fischer, Stuttgart: Mohr, Tübingen: Ruprecht, Göttingen 1961, s. 220 (av J.C. Papakhas).
9. Foucault, M., *The History of Sexuality* Vol I (1976), Pantheon, New York 1978, s. 116ff; se vidare Frykman, J., Hel och ren, i Frykman, J., & Löfgren, O., *Den kultiverade människan*, Liber, Lund 1979.
10. Löfgren, O., Känslans förvandling, i Frykman & Löfgren a.a., s. 34–36.
11. Melossi, D., & Pavarini, M., *The Prison and the Factory* (1977), Macmillan, London & Sasingstoke 1981, s. 119–123.
12. L. Chevalier har undersökt detta i *Laboring Classes and Dangerous Classes in Paris During the First Half of the Nineteenth Century* (1958), Princeton University Press, Princeton NJ 1981; på s. 359–372 sammanfattar han väl hur den borgerliga ideologin blandar samman dessa saker; skillnaderna mellan proletariatet och borgerligheten verkar ha förståtts som t.o.m. rasskillnader; om brottets nya egenskaper, se a.a., s. 83–89.
13. Därför är det måhända obetänkt att som Björn Linn gör försöka skilja på sanering som hygieniskt begrepp och totalförnyelse, även om det är i ett vällovligt syfte: att bevara mesta möjliga av äldre bebyggelse (*Husen vi äger*, Liber/Riksantikvarieämbetet, Stockholm 1977 s. 11).
14. Detta kan konstateras genom E. Gaudie, *Cruel Habitations. A History of Working-Class Housing 1780–1918*, George Allen & Unwin, London 1974, s. 136–137. *Cruel Habitations* ger en bra översikt över bostadsfrågan i England.
15. Gaudie, a.a., s. 106–112.
16. *Ibid.*, s. 136.
17. Jfr Foucault, M., *Surveiller et punir* (1975), eng. övers. *Discipline and Punish*, Vintage, New York 1979, s. 198, som menar att detta ligger bakom de disciplinära mekanismer det nya samhället introducerar (vilket vi återkommer till).
18. Om hemmet som den trygga hårdens tillvaron, se t.ex. Ariès, a.a. & Frykman & Löfgren a.a. — En vanlig åkomma hos Freuds kvinnliga patienter var torgskräck, ett måhända naturligt resultat av denna uppdelning i en trygg hemmiljö och en farlig gatuvärld; se de Swaan, A., *The Politics of Agoraphobia, Theory and Society* Vol. 10 (1981) speciellt s. 362–265.
19. Se t.ex. Marx, K., *Grunddragen i kritiken av den politiska ekonomin* (1857–1858), Zenit/Rabén & Sjögren, Stockholm 1971, s. 56ff, 68ff.
20. Habermas, J., *Strukturwandel der Öffentlichkeit* (1962), Luchterhand, Neuwied und Berlin 1971, s. 60ff; om demokratins genombrott: Therborn, G., *The Rule of Capital and the Rise of Democracy*, *New Left Review* 103 (May/June 1977).
21. Foucault, *Discipline and Punish*, s. 135–194. — För en kritik av Foucault se Nicos Poulantzas sista bok, *State, Power, Socialism*, NLB, London 1978, s. 66–69, 77–81; kritiken är både uppskakande och avvisande.
22. Jfr. Melossi & Pavarini a.a., s. 117–123.
23. Om *Panopticon*, se Foucault, *Discipline and ...*, s. 195ff; Vidler, A., *The Scenes of the street: Transformations in Ideal and Reality, 1750–1871*, *On Streets* (ed by St Anderson), The MIT Press, Cambridge, Mass. and London 1978, s. 54–58. Om Bethams samhällssyn: Annette, J., *Bentham's fear of hobgoblins: law, political economy and social discipline*, i *Capitalism and the Rule of Law* (ed. by B. Fine et al), Hutchinson, London 1979.
24. Se t.ex. Vidler, a.a., s. 50–54, 60–68. — Borgerlighetens ordningslängtan är ett ständigt återkommande humoristiskt inslag i Hans Scherfigs författarskap, kanske som mest utstuderat i *Den försvunne fuldmægtig*.
25. Vidler, a.a., s. 57.
26. Owen, R., *A New View of Society and Report to the County of Lanark*, Penguin, Harmondsworth 1970, s. 229 citerad ur Vidler, a.a., s. 60.
27. Om den dolda läroplanen, se Broady, D., *Den dolda läroplanen*, *Krut* 16 (1981).
28. Se Thompson, E.P., *Time, Work-discipline, and Industrial Capitalism, Past and Present* 38 (Dec. 1967).
29. Sambandet mellan fabriken, arbetshuset och fängslet demonstreras med klarhet i Melossi & Pavarini, a.a.; om dessa inrättnings anförande i Sverige, se Åman, A., *Om den offentliga vården*, Liber/Sveriges arkitekturmuseum, Stockholm 1976, som mycket grundligt behandlar allt från de intagnas villkor till dessa byggnader och de genomtänkta principer som ligger bakom deras utförande; se också *Pockettidningen R* 5/6 1979, (Årg. 9), med titeln "En annan historia. Om dårdarna, drinkarna, hjonen och fångarna genom tiderna".
30. Poulantzas, a.a., s. 80–84. — Se också Melossi & Pavarini, a.a., s. 36ff.

31. Silver, A., *The Demand for Order in Civil Society: A Review of Some Themes in the History of Urban Crime, Police, and Riot, The Police: Six Sociological Essays* (ed. by D.J. Bordua), John Wiley & Sons, New York, London, Sidney 1967, s. 8–12.
32. Asplund, J., *Bertilson & Holmes*, Korpen, Göteborg 1976, s. 25–26.
33. Johannesson, G., *Från köpstad till storkommun*, Natur och Kultur, Stockholm 1978, s. 110–111.
34. Se t.ex. Sjöholm, E., *Om politimakten och dess begränsningar*, Nordstedts, Stockholm 1964, s. 53–54. — När jag planerade det här arbetet, visade det sig förvånansvärt svårt att finna litteratur om polisen och dess samhällseliga betydelse; detta är särskilt påfallande vid en jämförelse med den mängd litteratur som föreligger om t.ex. ungdomsbrottslighet och annan social avvikelse. Men det är klart, sociologin brukar bara studera avikarna, inte de som sätter normerna. Men den marxistiska litteraturen visade sig knappast bättre: utöver tesen om att polisen och militären är den kapitalistiska statens våldsapparat finns inget att hämta, minst av allt om hur denna våldsapparat verkar. Därför har jag fått nöja mig med att bruka dels direkt juridisk litteratur, dels polisinstruktioner o. dyl.
35. Sjöholm, E., *När och hur får polisen ingripa? Polisrättens allmänna grunder* (2:a uppl.), Statens nämnd för utg. av förvaltningsrättsliga publikationer, Stockholm 1978, t.ex. 106f, om legalitetsprincipen kontra opportunitetsprincipen.
36. I Habermas, *a.a.*, framkommer detta om en skillnad mellan den liberala rättsstaten och socialstaten. Therborn skiljer uttryckligen på byråkrati och teknokrati i *What Does the Ruling Class Do When it Rules?* NLB, London 1978, speciellt s. 88–89.
37. Silver *a.a.*, s. 12–13; Foucault, *Discipline and Punish*, s. 213–215.
38. Rikspolisstyrelsen, *Allmän Polislära. Övervakningsverksamheten*, Allmänna förlaget, Stockholm 1974, s. 31.
39. von Schultz, R., *Polishandbok III Politiets regelsystem*, Almqvist & Wiksell, Uppsala & Stockholm 1921.
40. Sjöholm, E., *När och hur får polisen ingripa?* s. 101–102, 110.
41. von Schultz, *a.a.*, s. 6.
42. Jfr Poulantzas, *a.a.*, s. 84–85. ”Statens institutionella struktur är alltid organiserad så att både Staten och de dominerande klasserna opererar samtidigt i enlighet med som mot lagen” (s. 85).
43. Se t.ex. Sjöholm, E., *a.a.*, s. 326ff.
44. von Schultz, *a.a.*, s. 6, 36–37, 41–42. Emfas borttagen.
45. Rikspolisstyrelsen, *a.a.*, s. 17. Emfas borttagen.
46. *Ibid.*, s. 20.
47. Cohen, P., *Policing the working-class city. Capitalism and the Rule of Law*. s. 131.
48. De svenska samhällsforskarna har alltför mycket försökt definiera vad som är lämpligt eller bra för olika grupper och alltför lite undersökt hur olika grupper försöker hävda sina intressen och bestämma sina livsvillkor.
49. Rikspolisstyrelsen, *a.a.*, s. 20. Jfr Sjöholm, E., *När och hur får polisen ingripa?*, s. 23–26.
50. Rikspolisstyrelsen, *a.a.*, s. 20.
51. Om hur bilismen förändrar gatan, se Hultgren, K., *Människan i bilsamhället*, PAN/Norstedts, Stockholm 1974, s. 11ff.
52. Typexemplet för en serie — motsatsen till en grupp — är kön. Dessa begrepp har myntats av Sartre. Se Österberg, D., *Sociologins nyckelbegrepp*, Korpen, Göteborg 1978, s. 54–59.
53. Sjöholm, E., *När och hur får polisen ingripa?*, s. 13–14.
54. Rykwert, J., *The Street: The Use of its History, On Streets*, s. 15–16; se också Jane Jacobs’ klassiska *The Death and Life of Great American Cities* (1961), Penguin, Harmondsworth 1972, speciellt Del 2 där hon går igenom de faktorer som genererar mångfald: blandat bruk av bebyggelsen, nyttan av små kvarter, nyttan av gamla hus och av koncentration.
55. I Sverige som i flera andra länder som inte har någon nämnvärd stadskultur svarar vi att vi bor på den och den gatan när någon undrar var vi bor. I Italien däremot svarar man annorlunda: där bor man i gatan.
56. Ellis, W.C., *The Spatial Structure of Streets, On Streets*, s. 117.
57. Engels, F., *The Housing Question* (2:a uppl. 1887), Progress Publishers, Moscow 1970, s. 68–69; Vidler, *a.a.*, s. 86–96.
58. Henri Lefebvre är väl den som främst fört denna syn till togs. Se t.ex. hans *Die Revolution der Städte* (1970), List, München 1972, s. 120–121.
59. För att apostrofera en essä av Walter Benjamin — Paris, 1800-talets huvudstad — i hans *Bild och dialektik*, Cavefors, Staffanstorp 1969. Benjamin har sett 1800-talets Paris ur fler synvinklar än de flesta.
60. Le Corbusier, *Towards A New Architecture* (1923), Architectural Press, London 1976, s. 56.
61. *Ibid.*, s. 58.
62. *Ibid.*, s. 59.
63. *Ibid.*, s. 61.
64. Asplund, G., Gahn, W., Markelius, S., Paulsson, G., Sundahl, E. & Åhrén, U., *acceptera*

- (1931), Tiden, Stockholm 1980, s. 187–188.
65. Chartan sammanfattas och granskas i Franzén, M. & Sandstedt, E., *Grannskap och stadsplanering*, Acta Univ. Upsal., Uppsala 1981, s. 144ff.
  66. Som allmän plats är gatan naturligtvis en form av offentlighet. Men den är inte självklart identisk med den borgerliga offentligheten, som Habermas bestämmer den (a.a.). Enligt Cohen kan begreppet proletär offentlighet också brukas i sammanhanget (a.a., s. 119). Negt & Kluge som lanserat detta begrepp (*Offentlighet og erfaring*, (1972) Nordisk Sommeruniversitets skriftserie no 3/GMT, Kongerslev 1974) menar att en viktig egenskap hos denna offentlighet – till skillnad från den borgerliga – är att den är gränsoverskridande, den överskrider de gränser det borgerliga samhället söker upprätthålla. Potentiellt har gatan denna egenskap.
  67. Lefebvre, H., *Kritik des Alltagslebens* 3 (1961), Hanser, München, s. 135.
  68. *Ibid.*, s. 68.
  69. Lefebvre, *Kritik des Alltagslebens* 2, s. 88.
  70. Jfr. Simmel, G., Främlingen (1908), i Simmel *Hur är samhället möjligt?* Korpen, Göteborg 1981, s. 149ff.
  71. I Sverige dominerar stadskritiken det ideologiska fältet; allt smått och grönt är istället vackert och bra för människan, det sägs befrämja livskvalitet, ett av den offentliga debattens mer vedervärdiga ord. Det behövs pläderingar för staden i debatten, som Bosse Bergmans *Han ville staden*, Bokomotiv, Stockholm 1980.
  72. Se t.ex. Franzén & Sandstedt, a.a., kap. 1, 2, 6.
  73. Jfr Aubert, V., *Sociologi: Socialt samspel*, Almqvist & Wiksell, Stockholm 1979, s. 134ff om närhet, likhet och komplementaritet.
  74. The Violence of Privacy, *Acta Sociologica* Vol. 18 (1975), s. 269–273.
  75. Jfr Barrett, M., *Kvinnoförtryck* (1980), Zenit, Lund 1982 s. 52.
  76. Donzelot, a.a., s. 96.
  77. P. 1, 3/8 1981.
  78. *Dagens Nyheter* 9/12 1981.
  79. *Ej till salu*, Liber, Stockholm 1981, s. 291. Främsta faran för ungdomen är enligt utredningen kommersialismen. Som motmedel vill man binda ungdomen till "närmiljön" med en s.k. omsorgsekonomi.
  80. Jfr Negt & Kluge, a.a., s. 291ff.
  81. Johanson, K.E., Förslag till *ätgårdsprogram* för att motverka olämpliga, passiverande och destruktiva ungdomsmiljöer i Stockholm, Social utslagnig och ekonomisk brottslighet, Olämpliga ungdomsmiljöer, Stockholms kommun 1980-08-21, s. 18.
  82. *Ibid.*, s. 19.
  83. Jones, L., & Sarnecki, J., *Stockholms mörka sida*, Social utslagnig . . ., Stockholms kommun 1979, s. 18.
  84. *Ibid.*, s. 16.
  85. Jfr Olsson, H.-E., Ungdomens fritid som problem, *Arkiv* 21–22 (1981); även *Ej till salu*, särskilt s. 5 (om utredningsuppdraget).
  86. Kühlhorn, E., *Frihetsberövanden och polisen – en utvärdering av lagen om tillfälligt omhändertagande*, BRÅ, Rapport 1976:1, s. 24ff.

Stöd häften!

Årets tidskriftsstöd har nu kommit. För *Häftens* del blev det en negativ överraskning: vi fick 15.000 kr mindre än beräknat. I ett slag fick vi ett underskott i budgeten på motsvarande belopp. En del av det har vi lyckats ta igen genom ökat antal prenumeranter och ökad försäljning, men det räcker inte. Vi måste samla in pengar också. 100 bidrag på 100 kronor vardera skulle ge oss 10.000:– och rädda ekonomin. Sätt in ditt bidrag på postgirot 40 94 57-9. Skriv "stöd" på talongen.

Redaktionen